

Koncepce a výsledky restaurování průčelí východní brány hradu Lipý v kontextu se záchranou a oživením zanikající památky

Václav Girsá, Miloslav Hanzl, Dagmar Michoinová

Hlavní vstup do hradu Lipý. Celkový pohled na branskou věž po obnově přístupového mostu (foto Miloslav Hanzl, 2010)

Slovo úvodem

Koncepce obnovy či restaurování každé památky, by měla být především vždy silně svázána právě s konkrétní památkou. Ohleduplná koncepce musí vycházet z hodnot konkrétní stavby, její charakteristiky, měla by brát ohled na její dílčí podrobnosti, nuance, specifika i jejich souhrn. Při koncepčních úvahách je zapotřebí pozorně vnímat svébytnost osudových dějů památky i předpokládaných budoucích rizik či nadějí v širších souvislostech a časových horizontech. Opakem ohleduplného, citlivého přístupu je rutinérství, papouškování, mechanické uplatňování pouček a módních přístupů.

Vyšší míra citlivosti (zodpovědnosti), podepřené zkušeností (která je v protikladu s rutinérstvím), je velmi důležitá nejen v případě konzervace a restaurování všech vzácně autentických památek, jak panuje shoda v odborných kruzích. Je zapotřebí zdůraznit, že přítomnost větší citlivosti je stejně tak významná i u památek zdevastovaných, fatálně ohrožovaných, zanikajících – obzvláště proto, že těchto památek bohužel stále přibývá a úbytek authenticity památek či překrývání a znečitelnění jejich hodnot je v poslední době alarmující.

Do skupiny obzvláště brutálně zasažených památek zařazujeme značný počet těch urbanisticky a architektonicky svébytných historických areálů, které byly během relativně krátké doby, nezřídka kratší než jednoho století, těžce zasaženy devastací zpravidla v rámci změny vlastnictví a společenských poměrů. Jedná se o areály či stavby, které se ještě na počátku 19. století honosily značnými kulturními hodnotami – zřetelností velkorysého založení, souladem s krajinou, architektonickou kvalitou a bohatstvím slohových vrstev. S utilitarismem v přístupu k památce zaznamenáváme obvykle rozsáhlejší negativní změny širšího okolí, degradaci kultivovaného obrazu okolí a zánik atmosféry – genia loci daného místa.¹

Do kategorie silně zdevastovaných, tedy v relativně krátké době totálně poničených památek, patří i areál bývalého feudálního sídla hradu Lipý, k němuž se váže tento příspěvek.

Z historie místa

Vodní hrad Lipý byl rodem Rohovců založen při řece Ploučnici a v dotyku s městem Česká Lípa na přelomu 13. a 14. století. Od počátku 14. století se stává hrad a město centrem rozsáhlého majetku jednoho z nejvýznamnějších šlechtických rodů té doby – Berků z Dubé. Postupně narůstající, účelově a slohově transformovaný středověký organismus prošel výstavnou přestavbou v období renesance z iniciativy Jetřicha Jiřího Berky z Dubé. V druhé polovině 17. století zaznamenáváme stavební aktivitu nových majitelů, rodu Kouniců, kteří vlastnili zámek po dobu následujících dvou století. V roce 1820 poničil město rozsáhlý požár, který zachvátil i staré panské sídlo, které však nadále zůstalo udržované. S rokem 1867, v souvislosti se změnou majitele, je spojen záměr přestavby areálu na rafinerii cukru. Tato osudová událost předznamenává posupný zánik hradu. Bezohledná industriální transformace i vlastní provoz výroby cukrováru těžce poškodily hradní areál a jeho okolí. Sled dílčích adaptací v areálu lze zaznamenat až do 30. let 20. století. Po roce 1948 se situace ve vztahu ke kulturním památkám

nezlepšila. Nezáměr o vzácnou, byť poškozenou a zchátralou památku, vyústil v roce 1957 odstraněním hradního paláce, klíčové hradní stavby, která byla před tím dlouhodobě vyklizena a nevyužívaná.² Následující desetiletí zkáza pokračovala zbořením renesančního domku uvnitř nádvoří. Další ničení pokračovalo až do devadesátých let 20. století, kdy se ocitl kdysi tolik významný a vzácný historický areál na pokraji totálního zániku.³

Jediným uceleným objektem v areálu hradu zůstala opuštěná, zchátralá východní brána – branská věž. Ačkoliv tato stavba prošla od svého vzniku řadou změn (renesanční a klasicistní úpravy, přestavby v druhé polovině 19. století a soubor necitlivých zásahů od sedmdesátých let 20. století až do začátku 21. století), její středověká podstata nebyla zcela zastřena.

Z původní vstupní branské věže se dochovala patrová stavba, která je situována na východní straně hradu a vystupuje svým objemem před linii mohutné hradby opevnění. Přístup do hradu je orientován v ose východ západ s branou na východním průčelí stavby, v linii kamenného mostu, jehož existence a rozsah byly potvrzeny archeologickým výzkumem před zahájením popisované obnovy objektu. Věž byla opravena po požáru v roce 1820 a v souvislosti s úpravou místností 1. patra pro bydlení došlo na jižní stěně vně hradby k přístavbě úzkého objektu schodiště. četné negativní zásahy v areálu z doby industriální proměny se dotkly i branské věže (např. poničení kamenného hrotitého gotického portálu vstupní brány odsekáním profilu – rozšíření světélkové šířky pro průjezd povozů do továrny, používání nevhodných zbytkových materiálů, nadměrné používání cementu pro opravy kamenného zdiva eskar-

py a části vnějších omítek). Další zásahy pocházely z doby pozdější (neodborné vysprávky omítek nevhodné okenní výplně a pod).

Koncepce zásahu

V návaznosti na plán postupné regenerace areálu⁴, postupně po malých etapách realizovaném v posledním desetiletí, bylo stanoveno i pojetí restaurátorské obnovy východní brány – jediné dochované a zastřešené autentické stavby českolipského hradu.⁵

Obraz branské věže před obnovou umožňoval díky ikonografii, poloze, proporci a základním znakům uspořádání více než tušit archaický původ, avšak její skutečná hodnota zůstala zastřena zchátralostí a vrstvami banálních úprav, které odrážely neúctu k památce v posledních 140 letech.

Starobylé stavby zpravidla procházely v průběhu věků mnohými úpravami, transformacemi. Slohové prolínání je typickým rysem starobylých památek a vrstevnatost památek je významným fenoménem, hodným respektu. Avšak ne vždy a ne každá vrstva je kvalitní, hodná ochrany, památku obohacující. Šetrný a uvážlivý přístup k památce v takových případech znamená právě rozpoznání (identifikaci), popsání (dokumentaci a interpretaci), očištění degradujících vrstev a záchranu a prezentaci (rehabilitaci) hodnotnější zániklé, či pouze zastřené podoby.

V případě branské věže byla stanovena koncepce rehabilitace objektu s novým využitím v návaznosti na nezbytné zkultivování areálu jako celku, včetně blízkého okolí. Koncepce rehabilitace exteriéru věže byla podpořena i výsledky průzkumů a závažností jejich zjištění.⁶ Bylo zvoleno sejmутí druhot-

Hlavní průčelí branské věže hradu Lipý před obnovou (foto Ladislav Bezděk, 2004)

Severní průčelí branské věže před obnovou (foto L. Bezděk, 2004)

Výsek hlavního průčelí branské věže dokládá neutěšený stav památky a chátrání odkryté sgrafitové výzdoby před obnovou (foto Václav Gírsa, 2004)

ných degradovaných omítkových vrstev z jednotlivých průčelí, včetně korekce okenních výplní. Hlavním důvodem odstranění nevhodných omítek byla především nutnost záchranu ohrožených ploch sgrafitové výzdoby, jejichž výskyt byl patrný v místech analytických sond nebo v plochách odpadlé krycí omítkové vrstvy. Rozsah zachovaných ploch se potvrdil v provedených sondách na jižním, východním a severním průčelí, kde se výzdoba dochovala ve velkém rozsahu a odkryv sgrafit umožnil objev ploch s pozoruhodným rozvrhem výzdoby, zajímavými detaily i rukopisem, s množstvím nových informací o podobě i původním fungování starobylé stavby.

Alternativní možnosti úpravy a prezentace exteriéru věžové brány byly zvažovány a vcelku jednoznačně zamítnuty.⁷

Následné restaurování probíhalo podle vytýčených hlavních koncepčních zásad: pro konzervaci presentační úpravy aplikovat tradiční postupy a materiály; zásahy do originálu omezit z důvodů uchování vysoké výpovědní hodnoty; pokud možno větší rekonstrukce presentační úpravy výzdoby neprovádět a vyhnout se tak vymyšlení v místech, kde informace o originálním stavu chybí či nejsou jisté; dílčí rekonstrukce přizpůsobit co nejvěrněji vzhledu dochovaných originálů a usilovat o zachování vysoce působivého vzhledu unikátní, vysoce autentické i když nekompletní fasády.⁸

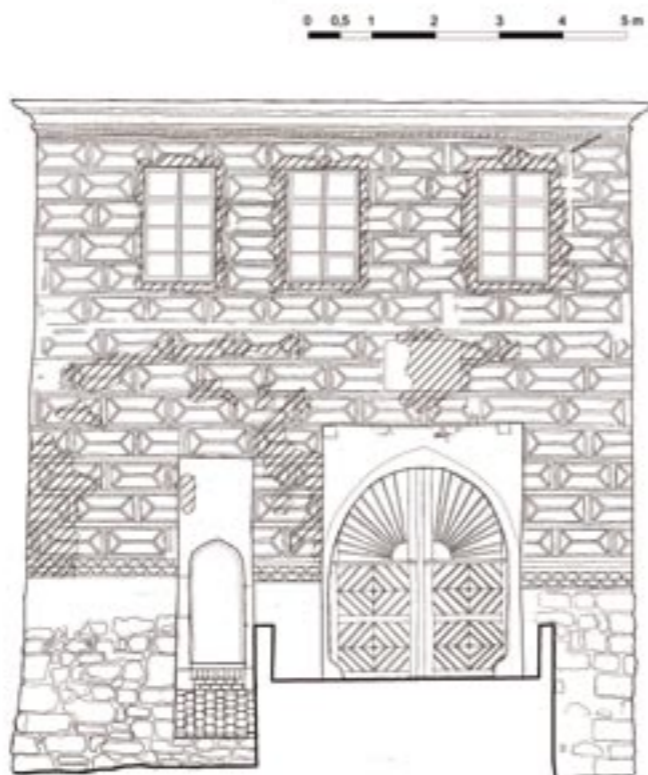
Přizpůsobení doplňků vzhledu a charakteru dochované originální materie, reprezentovalo jednu z důležitých a samozřejmých koncepčních otázek při řešení doplňků omítek. Předem vyloučena byla paušální renovační obnova intonaca bianca,

kteří se dochovalo na originálech omšelé, v různém stadiu povrchově abradované omítky. Míra odlišování doplňků sgrafita musí být pro udržení čitelnosti originálu podřízena zachování vjemu homogenity, celistvého výrazu architektury a jejích částí (fasád). Není důležité, aby byl při pohledu na památku každý laik schopen rozpoznat originál od rekonstrukčního doplňku. Odlišení pravosti nemůže být hrubé, superdidaktické, primitivisticky pojeté – jak v praxi i leckdo z odborných kruhů alibisticky prosazuje a obhajuje, bez ohledu na architektonickou celistvost památky. Harmonické zapojení doplňků do celkového obrazu je podmíněno důkladným poznáním a respektováním architektury, vlastností originálu, jeho rozvrhu, kompozice, rukopisu, materiálové charakteristiky, povrchového reliéfu, tlumené barevnosti, historické patiny – hodnotné patiny stáří.

Pro věrohodné a důstojné prezentování památky jako celku, je tedy důležité vytvoření harmonického souladu originálních komponentů a doplňků – kde však originál vždy hraje prim. Za připomenutí stojí stále aktuální, stále platná zásada, formulovaná klasikem památkové péče: „...jako první platí, že doplnění musíme vždy snadno rozeznat, ne ovšem tak, abychom proto poškozovali jednotu celku, již hodláme obnovit. Doplnění proto nesmí být patrné z takové vzdálenosti, ze které se bude dílo prohlížet, avšak musíme je bez speciálních pomůcek okamžitě poznat, jakmile se podíváme zblízka [...] jestliže se tedy materiál (doplňek) bude prosazovat s takovou svěžestí a naléhavostí, že bude mít tak říkajíc vyšší kurz než obraz, bude tím narušena sama čistota a srozumitelnost obrazu.“⁹

Branská věž hradu Lipý po obnově a restaurování sgrafitové výzdoby (foto Václav Girs, 2006)

Pohled na hlavní průčelí branské věže s rozvrhem sgrafitové výzdoby. Šrafurou je vyznačen rozsah rekonstrukce sgrafita (GIRSA AT, stav 2006)

Detail stavu renesančního sgrafita v průběhu záchranného zajištění (foto Václav Girs, 2005)

Výsek hlavního průčelí s portálem branky pro pěší. Nejedná se o rekonstrukci, ale o mimořádně působivou autentickou situaci vzácně dochované partie se středověkými detaily, omítkou a renesanční sgrafitovou výzdobou (foto Václav Girs, 2006).

Hodnoty a informace, které přinesla rehabilitace starší podoby

Obnovená památka i její dílčí části zřetelně odráží výjimečnost areálu v rámci urbanistické struktury České Lípy a bezpochyby a výlučně právě v rehabilitované podobě přispěje k posilování vztahu veřejnosti k zděděným hodnotám i ke kultivaci širšího okolí.

Podstatnou část fasád tvoří psaníčkové sgrafito jednovrstvé. Pouze na hlavní, východní fasádě je psaníčkový rozvrh zakončen v partii pod římsou ukončujícím páskem stylizovaného jednoduchého provazce, provedeném technikou sgrafita dvouvrstvého, z důvodů akcentování výzdoby hlavního průčelí náročnější úpravou v místě nasazení dnes již nedochované renesanční střechy. Toto řešení na ostatních průčelích nenavazovalo.¹⁰

Psaníčková výzdoba je charakteristická rustikálností, nepravidelností a zajímavou, na první pohled a pro běžného návštěvníka téměř nepostřehnutelnou anomálií – v horní polovině všech tří fasád vykazují psaníčka obrácené stínování. To že na nároží průčelí průběh psaníček přesně nenavazuje, není ničím neobvyklým. V souvislosti s odkrýváním sgrafitové výzdoby na hlavním průčelí byl identifikován detail průběhu sgrafita v kontaktu s vpadlinou pro zdvižený padací most u hlavní brány.

Odhalením plochy průčelí vlevo od brány došlo k pozoruhodnému nálezu zazděné mělké niky se zrušenou brankou pro pěší i následně další de-

Výsek hlavního průčelí po restarování sgrafitové výzdoby. Porovnáním s plánem průčelí možno ověřit převažující rozsah originální výzdoby (foto Václav Girs, 2006)

taily původního řešení vstupu do hradu. Vyjmutím vnější části zadržky došlo k nálezu mimořádně pozoruhodné, unikátní situace s nálezem kamenného portálu vlastní pěší branky. V horní části vpadliny se také dochoval úzký otvor ve zdivu pro protažení lana k ovládání padacího mostku. Došlo k odkrytí torza paty portálu se dochovanými zbytky konstrukce osazení mostku a točny v partii prostupu, spojujícího kdysi vodní příkop s vlčí jámou.¹¹ Odhalena byla partie s gotickými omítkami a úprava sgrafitové

výzdoby, která potvrdila používání branky pro pěší a padacího mostu ještě v době renesanční. Celá partie byla sice ve spodní části narušená, ale velmi působivá svojí mimořádnou výpovědní hodnotou a starobylostí (historickou patinou), s viditelnými znaky dlouhověkého provozu padacího mostku (rýhami opotřebovaný otvor opakovaným protahováním lana při manipulaci se spouštěcím mechanismem). Nález vyžadoval zvážit alternativní možnosti řešení úpravy této partie v případě částečného i plného uvolnění zadržky. Po uvážlivém posouzení bylo zvoleno řešení minimalistické, s odstraněním druhotné zadržky v úrovni vpadliny branky, tedy bez celkového uvolnění průchodu do interiéru objektu, které by vyvolalo potřebu dalších, v dané situaci nadbytečných zásahů.

Při sondáži v úrovni 1. patra v okolí oken byly také identifikovány zbytky starších okenních otvorů, vymezených silně přesekanými a dodatečně zásahy zdeformovanými stojinami kamenných ostění oken (nadpraží se v analogickém provedení nedochovala).

Odkrytá úprava podstatné části exteriéru jediné úplně dochované hradní budovy poničeného areálu hradu Lipý, její originální a dosud velmi autentická výzdoba nepředstavuje, s ohledem k absenci náročnější ornamentální, florální či figurální kompozice, umělecky výjimečný, špičkový dobový projev. Avšak o to více fasáda vykazuje i při elementární jednoduchosti rozvrhu a „výtvarné lapidárnosti“ velkou působivost svojí mimořádnou výpovědní

Nedotčený, zcela autentický detail štěrbin nad portálem branky pro pěší, dokládající funkci padacího mostu a starobylost památky (foto V. Girs, 2005).

hodnotou a estetikou originality. Obsahuje celou řadu pozoruhodných detailů a nenapodobitelných individuálních rysů (zvlněný líc omítek, volný až rustikální rukopis, nesoucí řadu anomálií a dílčích odlišností v detailech). Nabízí nepřebornou řadu významných informací o technice zpracování (pracovní spáry, dobové opravy či stopy po užívání nebo po zaniklých konstrukcích apod.). Veškeré tyto vlastnosti a rysy byly při restaurátorském zásahu zachovány.¹²

Slovo závěrem

Úcta k vrstevnatosti stavby neznamena mechanickou záchranu všeho, co se na památce dochovalo. Jedná-li se o vrstvu, která památku degraduje (fyzicky nebo esteticky) je legitimním přístupem korektivní úprava nebo rehabilitace zaniklého stavu. Ta v případě branské věže spolu s vizuálním posílením obrazu renesanční podoby, (která zároveň posiluje srozumitelnost a připomíná zřetelně slávu gotického hradu), neznamená narušení integrity celkového obrazu, ale naopak přispívá k posílení věrohodného obrazu starobylé památky, tolik existenčně ohrožované a poznamenané předchozími devastacemi. Obraz památky po restaurátorské obnově nejen zřetelně předává na vědomí informaci o ceně objektu, stáří, funkci i jeho proměnách, ale odráží i velkou péči, která byla při poslední obnově věnována jeho záchraně a prezentaci. Jedině tak, trvale na očích veřejnosti a odborníků, může totiž stále upozorňovat na vysokou zodpovědnost péče o památku a včas iniciovat potřebné úkony dílčí údržby a setrvalou péči.¹³

Následná péče o areál hradu Lipý byl měla odpovídat jeho významu z hlediska historického, architektonického i urbanistického. Obraz východní branské věže by měl trvale připomínat lokalizaci kořenů historického osídlení na průsečíku starých strategických komunikací na břehu Ploučnice a hodnotu jeho slavné kulturní minulosti.

Závěrem je vhodné vrátit se na počátek našeho příspěvku a připomenout si význam citlivosti (zodpovědnosti) v případě rozhodování o osudu památek autentických, jejich přítomnost je stejně tak důležitá u památek zdevastovaných, fatálně ohrožovaných, zanikajících. Obzvláště proto, že zdevastované je obecně vždy v menší míře chráněno. Případ obnovy branské věže hradu Lipý má zároveň připomínat, že koncepce restaurování výtvarného díla jako integrální součásti památky, vždy musí velmi úzce souviset s koncepcí obnovy a prezentace památky jako celku.

POZNÁMKY

1 | Za příklad jednoho z představitelů této skupiny lze uvést tristní osud buštěhradského hradu, jednoho z nejvýstavnějších hradů středních čech a vynikajících reprezentantů pozdně gotické architektury, z jehož rozsáhlé zříceniny, spolu se zámkem silně se uplatňující v panoramatu města ještě na počátku 19. století, zbyl ani ne po sto letech zubožený pahorek se splenicí drobných domků, vystavěných chvatně z rozebrané zříceniny. Pitoreskní, určitou malebnost nepostrádající prostředí je obohacené nahodile torzálními pozůstatky kdysi mohutného středověkého hradu.

2 | podrobněji o stavebně historickém vývoji hradu Lipý zejména : GABRIEL, František, LANCINGER, Luboš: Stavebně historický průzkum hrad Lipá, Česká Lípa, 1992, nepublikovaný strojopis; GABRIEL, František: Hrad Lipý, Vlastivědná knihovnička Společnosti přátel Starožitností, Praha 1997; GABRIEL, František: Česká Lípa – hrad, východní branská věž, stavebně historický průzkum, 2004, nepublikovaný strojopis; DURDÍK, Tomáš: Encyklopedie českých hradů, Praha, 1955

3 | Dnes, kdy se v chaotické zástavbě území mezi řekou Ploučnicí, historickým jádrem české Lípy a starým hradem velmi obtížně orientujeme, těžko pro nezasvěcené věřit, že se jedná o tolik významnou a kdysi krásnou lokalitu, sídlo mocných rodů a místo mimořádné svým urbanistickým založením a harmonickým souladem architektury s přírodou. Osud bezpochyby velmi významné památky – areálu hradu Lipý, jeho postupný zánik v průběhu druhé poloviny dvacátého století je nejen krajním příkladem důsledků všeobecného nezájmu, oficiální lhostejnosti a nekompetentnosti ve vztahu k historickým hodnotám. Příkladem nikoliv ojedinělým. V případě českolipském je navíc součástí rozsáhlejší a hlubší devastace, která postihla během několika desetiletí historické jádro města, jeho bezprostřední okolí i kontext krajinných souvislostí. Urbanistická transformace města necitlivě proměnila kultivované prostředí širšího území, zejména však hrubě znehodnotila vysoce choulostivé a kdysi bezpochyby malebné partie levo i pravobřežního území podél řeky Ploučnice v podnoží historického jádra s dominantou vodního hradu, a to v celém úseku od areálu hradu na straně východní až k parcelaci klášterní zahrady na straně západní. Bezmeřítková výstavba předimenzované a chybně situované „obchodní vybavenosti“ na jedné straně, devastace hodnotového středobodu historického sídelního útvaru (hrad) a brutální dopravní průlom v jeho bezprostřední blízkosti na straně druhé – téměř vymazaly charakteristické kulturní rysy místa a popřely jeho genia loci. (citace z Koncepce architektonického a památkového řešení úprav hradu Lipý v české Lípě, GIRSA AT s.r.o., 1998)

4 | GABRIEL, František, GIRSA, Václav: Castle Ceska Lipa – The past, the present and the future, Military architectures: Restoration, re-utilisation or revitalisation, Europa Nostra Bulletin 55 – 2001

5 | Obnova východní branské věže, probíhající v letech 2004–2006 zahrnovala obnovu pláště a úpravu poničených interiérů s prezentací podoby 19. století, včetně restaurování cenných historických detailů a revokace malířské výzdoby podle nálezů. Interiéry byly opatřeny kachlovými kamny, doplněny souborem historického nábytku a zpřístupněny pro veřejnost formou ukázkové instalace bytové kultury 19. století V roce 2009 byla dokončena obnova kamenného mostu a zpřístupněn důstojný vstup do areálu hradu. Projekty obnovy objektů v areálu zpracoval GIRSA AT s.r.o. – atelier obnovy a konzervace historických staveb, s výjimkou necitlivé obnovy stodoly pro expozici textilních technologií, která tvoří součást areálu a která proběhla v rozporu s koncepcí GIRSA AT s.r.o. Zničující renovaci autentické, byť prosté o to působivější hospodářské stavby, (s bezostyšným, utilitárním zásahem zateplením vnějším obkladem z polystyrénových desek), projektovala firma MURUS s.r.o.

6 | Restaurátorský průzkum zpracoval Daniel Zillich a David Zeman v roce 2005. Archeologický výzkum v rámci areálu prováděl dlouhodobě a po etapách doc. PhDr. František Gabriel a jeho kolektiv. Průzkum zasolení omítek na vstupní bráně do areálu hradu

Lipý prováděla Dagmar Michoinová, Technologická laboratoř NPÚ, červen 2006. Problémy se zvýšenou vlhkostí a zasolením vnějších omítek provázely obnovu a vyžadovaly reakci adekvátní hodnotě presentační úpravy.

7 | Dosud v praxi nevyvinutá rekorozní metoda s rekonstrukcí líce sgrafita (s přetažením intonaca bianco vtíráním vrstvy škuuku či vápna s mramorovou moučkou) není již dnes příliš vítanou metodou v oblasti restaurování sgrafit – neboť tento typ úpravy činí dílo „sterilním“. Vždy více či méně zastírá, zkrlesluje či zničí vysoce autentický stav, eliminuje a často karikuje čitelnost živého originálu a omezuje či likviduje jeho nekonečně širokou výpovědní hodnotu.

Zakrývání originálu rekonstrukcí vrchních omítek s rekonstrukčním přepisem nalezené sgrafitové výzdoby je u tohoto druhu památky a typu výtvarné výzdoby z hlediska odborného holý nesmysl. Byť nelze tento přístup obecně zcela paušálně zamítnout (lze například uvažovat o přepsání jednolitě textury stereotypní, „strojově“ narysované geometrické výzdoby, jako u některých typů neorenesančních sgrafit a apod.), zde tato alternativa absolutně nepřicházela v úvahu. Individualisticky pojeďnanou, silně rustikální úpravu s výraznými znaky ruční práce, s nepřeborným množstvím unikátních situací, pozoruhodných podrobností vzácného originálu (viz výše) přepsat věrohodně v žádném případě nelze, leda za cenu vytvoření bezduché a s originálem málo související filmařské karikatury. Ta zcela zničí věrohodnou optiku vnímání památky jako celku, svoji kaširovaností kazí vkus pozorovatele a v neposlední řadě podává silně zkrleslý obraz o podobě památky široké veřejnosti. Takováto „výroba památek“ by měla být zcela mimo oblast vyspělé památkové péče, avšak v praxi je bohužel nezdědká i na začátku 21. století prosazována či podporována i samotnými pracovníky památkové péče.

V souvislosti s úvahami o nejbezpečnější ochraně vzácných historických omítek (tedy i renesančních sgrafit) se i v dnešní době nezdědká doporučuje zakrytí ceněné úpravy novou omítkou, jež má plnit roli bezpečné ochrany. Ze zkušeností však víme, že tato metoda rozhodně není samospásná a že jsou v ní vkládány často značně nekriticky, či alibisticky přílišné naděje. Pomineme-li otázky, související s prezentací konkrétní památky, památky jako architektonického díla a budeme-li si všimnout pouze praktické problematiky, je zapotřebí si připomenout několik skutečností. Ne vždy je tento způsob vhodný z hlediska vztahu charakteristik podkladu a uvažované nové omítkové vrstvy (nutno vždy velmi zodpovědně posoudit tak, aby se mechanickou aplikací nepřivodil, či nepřiblížil zánik hodnot.). U rozsáhlých omítkových ploch s výzdobou, které je zapotřebí chránit, však zpravidla nelze zajistit technologicky a řemeslně kvalifikované provedení, garantující, že úprava bude plnit skutečně ochrannou funkci (separace, reverzibilita, materiálová kompatibilita omítkového překryvu). V těchto případech není tedy jistota, zda zakrytí nevyvolá opačný efekt. Nezávládnutí náročné operace, které je častým jevem, přináší riziko odsouzení originální materie k zániku. Nestačí tedy rozhodnutí – to samo o sobě nezaručuje vůbec žádnou ochranu. Je zapotřebí vzít také v úvahu, že zakrytím, byť provedeným správným způsobem, sice chráníme vzácný originál proti povětrnosti, nikoliv však proti zásahům nepoučených, zejména v delším časovém horizontu, tedy s dlouhodobější garancí (to co nevidím, nemohu účinně chránit). Z praxe je známo, kolik destruktivních zásahů do fasády památky je zapotřebí uhlídat (umístění technických prvků, rozvody silno či slaboprodu, reklamy...). Varující je velké množství případů, kdy zchátralou fasádu, nevykazující zjevné umělecké hodnoty (ale hodnoty přesto skrývající), stavební firma svévolně (bez průzkumů a kvalifikovaného projektu) oseká až na zdivo, bez ohledu existenci složitější cenné statigrafie s hodnotnou výzdobou v podkladu, pozoruhodné detaily apod. Co oko nevidí, srdce nebolí. To co nevidím, mohu také lidsky přeci přehlédnout.

8 | Na nádvorní, tedy západní fasádě byly snímány nevhodné novodobé omítky bez stopy historických omítek s výjimkou nálezu nepatrných zbytků sgrafitové výzdoby v lokálně roztroušených

fragmentech ve výši 1. patra. Podstatná část fasády byla do výše několika metrů dodatečně opakovaně plentovaná a srovnávaná (novodobý původ). Zbytky omítek s černým nátěrem na povrchu naznačovaly původ po polovině 19. století. Prezentace s rekonstrukcí sgrafita zde byla nemyslitelná. S ohledem k charakteristice branské věže a její dvojí tváří (na východě před branou, na západě v prostoru nádvoří), bylo při úpravě této části branské věže vhodné z hlediska architektonického zohlednit vizuální souvislosti s objektem obnoveného „renesančního domku“.

9 | BRANDI, Césare: Teorie restaurování, Torino, 1977

10 | Podobná kombinace jednovrstvého a dvouvrtvého sgrafita, provedených souběžně v rámci jedné presentační fáze je známa i z dalších staveb. Obdobná kombinace se zachovala na schodiškové věži hradu Grabštejna (dolní hrad), kde je fasáda plošně členěna sgrafitovou rustikou v provedení jednovrstvém a bohatě výtvarně pojednaný ornamentální vlys pod římsou střechy byl akcentován provedením v kontrastnějším, dvouvrtvém (černobílém) provedení.

Úzký pásek ve dvouvrtvém sgrafitu pod římsou branské věže hradu Lipý (provedený úsporně pouze na čelní fasádě) byl odkryt sondou v místě nasazení profilu římsy jako jediný pozůstatek spodního orámování zaniklé náročnější výzdoby a z logických důvodů zachování stávající římsy byl po zdokumentování znovu zakryt.

Na jižní fasádě byl ve stejném místě zjištěn jednoduchý obloučkový vlys sgrafitové úpravy, též jako zbylá část nedochované úpravy ukončení hmoty renesančního zastřešení branské věže. Tvarově obdobný vlys, tentokrát s odškrábanými výplněmi obloučků vytvořil soklový pás na hlavní, východní fasádě, s pozoruhodným přechodem nasazení přímo na dotyk fasády s eskarpu, vyzděnou z mohutných pískovcových bloků.

Na severní i jižní fasádě je sgrafitový rozvrh v polovině plochy přerušen volným, nezdobeným pásem, opatřený pouze hlazenou omítkou. Na severní fasádě je patrná výšková návaznost nepojednané horizontální plochy omítky na práh portálu, kterým byl pravděpodobně přístupný zaniklý ochoz, přimknutý kdysi z vnější strany k hradbě. Na jižní fasádě logika této návaznosti není ničím potvrzena, byť zde byla obdobná situace v návaznosti sgrafita.

11 | Archeologický výzkum v rámci areálu prováděl dlouhodobě a po etapách doc. PhDr. František Gabriel a jeho kolektiv. Účast doc. Gabriela při řešení problematiky obnovy východní brány byla velmi aktivní a přínosná

12 | Realizaci stavebních prací zajišťovala českolipská firma GE-DOS s.r.o. Na restaurátorských pracích v koordinaci se stavební činností se podíleli Daniel Zillich a David Zeman (restaurování omítek sgrafitové výzdoby) a Vít Mudruška (restaurování kamenických prvků). Základní metodu pro konsolidaci omítek tvořila opakovaná aplikace vápennou vodou, probíhající v hlavní letní sezóně jako řízený a průběžně kontrolovaný proces technologem NPÚ, Ing. Dagmar Michoinovou, PhD. Evidováno bylo 250 konzervačních cyklů.

13 | Zviditelnění autentického obrazu archaické památky představuje jedinečnou možnost pravidelné kontroly technického stavu a včasné provádění nezbytných konzervačních zásahů. Umožňuje dopředu plánovat odborné údržbové práce a avizovat, doložit a obhájit závažnost péče a potřebu finančních prostředků.

Zbavme se pasivity, defetismu, smířlivosti – opusťme už konečně návyky špatných hospodářů a praxi doby rozvinutého socialismu. Památky bytostně potřebují pro svoji další existenci systematické průběžné financování, ne horentní sumy jednorázově za padesát let, když už se památka hroutí. Pouze dílčí pravidelné příspěvky na konzervační a promyšlené údržbové práce restaurátorského charakteru vytvářejí předpoklady pro ohleduplnou péči a šetrné zacházení s autenticitou památek. K prosazování toho se musí obor semknout a být aktivní, jinak pojem autenticita památek bude v brzké době zcela prázdňným pojmem!